

ŹRÓDŁA, MATERIAŁY, MISCELLANEA

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2018.06>

KONRAD BOBIATYŃSKI

(Uniwersytet Warszawski)

ZBIGNIEW HUNDERT

(Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

SKŁAD ARMII WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO
PODCZAS WOJNY Z TURCJĄ (1675–1676)
W ŚWIETLE AKT SKARBOWO-WOJSKOWYCH*

Słowa kluczowe: wojna polsko-turecka 1672–1676, wojsko litewskie, wojskowość staropolska

Udział wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w wojnie Rzeczypospolitej z Imperium Osmańskim w latach 1672–1676, podobnie jak sam konflikt¹, ma już bogatą literaturę. Opracowania doczekały się nie tylko kolejne etapy działań militarnych, w których brała udział armia litewska, lecz także szereg aspektów organizacyjnych i politycznych, które wpływały na postawę sił Wielkiego Księstwa². Na obecnym etapie badań znamy również dokładny skład jednost-

* Artykuł powstał w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki nr 11H 13 0334 82 pt. „Akta skarbowe jako źródło do dziejów wojskowości staropolskiej za panowania Wazów (1587–1668)”, realizowanego w latach 2015–2020.

¹ Przede wszystkim: Marek WAGNER, *Wojna polsko-turecka 1672–1676*, t. 1–2, Zabrze 2009; zob. też Zbigniew HUNDERT, *Husaria koronna w wojnie polsko-tureckiej 1672–1676*, Oświęcim 2014 (wyd. 2), s. 323–417 – tam odniesienia do dalszej literatury.

² Wypada wymienić np. Aleksander CODELLO, *Litwa wobec wojny z Turcją 1672–1676*, Studia i Materiały do Historii Wojskowości (dalej cyt. SMHW), t. 13: 1970, cz. 1, s. 136–159; Anna FILIPCZAK-KOCUR, *Od Chocimia do Żórawna (Żurawna). Finansowy udział Wielkiego Księstwa Litewskiego w kampaniach wojennych 1673–1676*, [in:] Studia historyczno-wojskowe, t. 3, red. Tomasz CIESIELSKI, Zabrze 2009, s. 130–137 (w wersji angielskiej: *The financial contribution of the Grand Duchy of Lithuania to the war campaigns in the years 1673–1676*, [in:] *Prablyemy intehratsyi i inkarparysyy w razvitsi Tsentral'ny i Uskhodnyay Yewropy w pyeryyaad rannyya Novaha chasu*, red. Stsyapan SOKAL, Andrey YANUSHKYEVICh, Minsk 2010 [Проблемы інтэграцыі і інкарпарацыі ў развіцці Цэнтральнай і Усходняй Еўропы ў перыяд ранняга Новага часу, рэд. Сцяпан Сокал, Андрэй Янушкевіч, Мінск 2010], s. 358–366); Konrad BOBIATYŃSKI, *Wojsko i polityka – kilka uwag o udziale armii litewskiej w kampaniach przeciwko Turkom i Tatarom w latach 70. XVII w.*, [in:] *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. Tomasz CIESIELSKI, Anna FILIPCZAK-KOCUR, Warszawa–Opole 2008,

kowy wojsk litewskich podczas kampanii chocimskiej 1673 r.³ Gorzej natomiast sytuacja prezentuje się dla okresu późniejszego, przede wszystkim dla lat 1675–1676. Dotychczas głównym źródłem wiedzy na temat liczebności i składu armii litewskiej w tym czasie były bowiem edycje rękopiśmiennych komputów (wykazów, spisów) wojska litewskiego, które niejednokrotnie wprowadzały historyków w błąd⁴. Jak postaramy się wykazać, przeważnie stanowiły one tylko niezrealizowane projekty, czasem dotyczące zupełnie innej dekady.

Podstawowym celem niniejszej edycji jest zatem skorygowanie licznych nieścisłości występujących w literaturze przedmiotu w następstwie bezkrytycznego sięgania po te dokumenty. Za główną podstawę źródłową do rekonstrukcji składu armii litewskiej w trzech kwartałach służby w latach 1675–1676 wykorzystano łatwo dostępne dla polskich historyków rozliczenia podskarbiego wielkiego litewskiego Benedykta Pawła Sapiehy, które zostały przygotowane na sejm grodzieński 1678/1679 r. Ilustrują one wydatki na poszczególne oddziały armii litewskiej w ćwierci od 15 VIII do 15 XI 1675 r. oraz w dwóch kwartałach 1676 r. – od 15 maja do 15 listopada⁵. Należy zaznaczyć, że mate-

s. 503–519 (w wersji białoruskiej: *Voyska i palityka – nyekal’ki zawvah pra wdzyel voyska Vyali-kaha Knyastva Litowskaha w kampaniayah suprats’ turkaw i tataraw u 70-kh hh. XVII st.* [Boўска і палітыка – некалькі заўваг пра ўдзел воўска Вялікага Княства Літоўскага ў кампаніях супраць туркаў і татараў у 70-х гг. XVII ст.], Arche, 2012, nr 6 (117), s. 387–402); idem, *W drodze pod Chocim. Litewskie przygotowania do wojny przeciwko Turkom w 1673 roku*, [in:] *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. Mirosław NAGIELSKI, Sławomir GÓRZYŃSKI, Warszawa 2014, s. 27–47; idem, *Nieznaną litewską relacją o bitwie pod Chocimem w 1673 roku*, *Przegląd Historyczny*, t. 106: 2015, z. 3, s. 551–563; Arkadiusz MALEJKA, *Zdobycie Pawłowicy (1675 r.) – epizod z wojny polsko-tureckiej*, [in:] *Traktaty karłowickie 1699 roku i ich następstwa*, red. Ilona CZAMAŃSKA, Witold SZULC, Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia, t. 13: 2003, s. 85–93. Ponadto udział wojsk Wielkiego Księstwa w działaniach wojennych w latach 1673–1676 akcentują biografie najważniejszych litewskich dowódców tego czasu, zob. Konrad BOBIATYŃSKI, *Michał Kazimierz Pac. Wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2008, s. 285–345; idem, *Michał Kazimierz Radziwiłł jako hetman polny litewski (1668–1680)*, [in:] *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. Mirosław NAGIELSKI, Karol ŻOJDŹ, Warszawa 2017, s. 229–241; Andrzej Adam MAJEWSKI, *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679). Marszałek wielki litewski*, Warszawa 2017, s. 431–448.

³ K. BOBIATYŃSKI, *W drodze pod Chocim*, s. 44–47.

⁴ Przede wszystkim edycje komputów przygotowane przez Janusza Wolińskiego na podstawie Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie (dalej cyt. AGAD), Archiwum Zamoyckich, sygn. 3112, s. 417–419, 441–442; zob. *Komput lewego skrzydła wojska W. Ks. Lit. in opere zostającego, jak ad praesens zostaje* [b.d. 1674/1675]; *Chorągwie, które z ks. Jm. powróciły i wiele pod którą teraz zostaje effective* [b.d. 1674/1675], [in:] *Sobieszciana z 1675 r.*, opr. Janusz WOLIŃSKI, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, t. 5: 1932, z. 2, s. 223–225; *Komput wojsk W.Ks.L., ad opus belli [1675]*, [in:] *Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672–1676*, opr. Janusz WOLIŃSKI, *SMHW*, t. 15: 1969, cz. 2, s. 231–232.

⁵ *Liczba jaśnie wielmożnego jmsci Pana Benedykta Pawła na Czerei Sapiehy, podskarbiego wielkiego, pisarza ziemskiego W. Ks. Lit., roslawskiego, retowskiego, olkiennickiego starosty. Z podatków Rzpej ordynaryjnych i ekstraordynaryjnych od objęcia przez jmsci urzędu podskarbstwa*

riały te były już wykorzystywane przez historyków, np. w celu odtworzenia składu jednostkowego chorągwi petyhorskich w wojsku litewskim w latach 1675–1676⁶. Natomiast aby ukazać skład armii w pierwszej połowie 1675 r., sięgnięto po wykaz jednostek litewskich z krakowskiego Archiwum Sanguszków, który – jak się wydaje – jest najlepszym źródłem do przedstawienia tego zagadnienia.

Wojsko litewskie w wojnie Rzeczypospolitej z Imperium Osmańskim uczestniczyło we wszystkich kampaniach z wyjątkiem pierwszego roku konfliktu. Wówczas znajdowało się dopiero w fazie odtwarzania po ubiegłorocznym rozpuszczeniu armii w obozie pod Dubienką. Powodem ponownego zebrania sił było jednak nie zagrożenie tureckie, a konieczność wsparcia króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w walce z opozycją. Wielkość odtworzonej armii, która w listopadzie zawiązała w Kobryniu prokrólewską konfederację, oblicza się na 4 do 5 tysięcy żołnierzy⁷. W 1673 r., gdy w kraju nastąpiło pojednanie zwaśnionych stron konfliktu politycznego i tzw. sejm pacyfikacyjny podjął decyzję o kontynuowaniu wojny z Portą, Wielkie Księstwo Litewskie miało wystawić siły liczące nominalnie 12 tysięcy żołnierzy. Ostatecznie nie

W. Ks. Lit. tak na sejmie szczęśliwej koronacji in an. 1676 jako też in anno 1677 uchwalonych i prorogowanych do skarbu Rzeczyp. W Ks. Lit. [...] Ad productum przed stanami Rzętej na sejm terażniejszy zgromadzonemi 1678 sporządzona, AGAD, Nabytki Niedokumentowe Oddziału I (dalej cyt. Nabytki), sygn. 36, k. 380–425.

⁶ Zbigniew HUNDERT, *Kilka uwag na temat chorągwi petyhorskich w wojskach Rzeczypospolitej w latach 1673–1683*, [in:] *Homo Militans*, t. 2: *W panczeru przez wieki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, red. Marcin BARANOWSKI, Andrzej GŁADYSZ, Andrzej NIEWIŃSKI, Oświęcim 2014, s. 136–149 (w wersji białoruskiej i z uzupełnieniami: *Някалькі заўваг наконт пятагорскіх харугваў у войсках Рэчы Паспалітай у 1673–1683 гг.*], Arche, 2015, nr 12 (145), s. 55–73) – tam również syntetyczny opis udziału litewskich petyhorców w działaniach wojennych lat 1673–1676. W tym miejscu warto odnotować, że przedmiotem studiów była nie tylko ta formacja, lecz także oddziały wojska litewskiego w latach siedemdziesiątych XVII w., które należały do przedstawicieli rodów Radziwiłłów oraz Sapiehów, zob. Mariusz SAWICKI, *Chorągwie radziwiłłowskie w II połowie XVII wieku w świetle ksiąg litewskich komisji skarbowo-wojskowych*, [in:] *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, s. 243–256; idem, *Chorągwie sapieżyńskie w II połowie XVII wieku w świetle ksiąg litewskich komisji skarbowo-wojskowych*, [in:] *Vyalikaye Knyastva Litovskaye: palityka, ekanomika, kultura: zbornik navukovykh artykulav u dzvyukh chastkakh*, ch. 1, red. Uladzimir HUSAKOW, Minsk 2017 [*Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура: зборнік навуковых артыкулаў у дзвюх частках*, ч. 1, red. Уладзімір Гусакоў, Мінск 2017], s. 409–418.

⁷ Leszek Andrzej WIERZBICKI, *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, Lublin 2005, s. 36; K. БОБИАТЫŃСКИ, *Michał Kazimierz Pac*, s. 276; idem, *Wojsko i polityka*, s. 511; Zbigniew HUNDERT, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, Oświęcim 2014, s. 276. Zob. też Konrad БОБИАТЫŃСКИ, *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016, s. 165–167, 214–215.

osiągnięto tej liczby, ale Litwa wsparła jednostki koronne i tak dość poważnym, jak na możliwości finansowe Wielkiego Księstwa, kontyngentem liczącym ponad 8 tysięcy wojska. W jego skład wchodziło:

- 5 chorągwi husarskich, 571 koni;
- 18 chorągwi petyhorskich, 1980 koni;
- 5 chorągwi kozackich, 524 konie;
- 5 kornetów rajtarskich, 481 koni;
- 3 chorągwie tatarskie, 327 koni;
- 18 chorągwi dragonii, 1669 koni (według innych źródeł 1675);
- 6 regimentów pieszych i 7 frejkompanii piechoty niemieckiej, 1893 porcji (według innych źródeł 1871);
- 6 chorągwi piechoty węgierskiej, 679 porcji⁸.

Po kampanii chocimskiej doszło do rozłamu w wojsku litewskim, albowiem większość armii pod komendą wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Paca odeszła z Mołdawii w granice kraju, podczas gdy na teatrze działań wojennych pozostała część oddziałów (ok. 2000 ludzi) pod komendą podkanclerzego i hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła. Ta sytuacja nie wpłynęła znacząco na skład komputu, aczkolwiek kilka chorągwi po sesji oficerów z hetmanem wielkim w Brześciu w grudniu 1673 r. postanowiło się zwinąć, jak np. chorągiew kozacka Hieronima Teodora Obuchowicza⁹. Niemniej zdecydowana większość wojska litewskiego pozostała na służbie, a sejm konwokacyjny 1674 r. ostatecznie podtrzymał wysokość uchwalonego rok wcześniej komputu, czyli 12 tysięcy stawek żołą¹⁰.

Dużo większy wpływ na kształt wojska Wielkiego Księstwa miała kolejna rejterada Paca podczas kampanii braclawskiej króla-elektora Jana III jesienią 1674 r. Wówczas znaczna część sił litewskich – w tym cały zaciąg cudzoziemski – pozostała na Ukrainie u boku Sobieskiego i hetmana polnego litewskiego (łącznie ok. 3000 ludzi), a wielu oficerów przychylnych dotąd wojewodzie

⁸ K. BOBIATYŃSKI, *W drodze pod Chocim*, s. 27–47. Wykaz wojska na podstawie: *Zapłata wojsku W.Ks.L. in subsidium Koronie Polskiej in anno 1673 zaciągnionemu*, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius (dalej cyt. LVIA), fondas Seniei Aktai (dalej cyt. SA) 3444, k. 511–580v; Edward KOTŁUBAJ, „Dzieje wojenne Polski [...]”, t. 1, cz. 2, Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, sygn. 1404, s. 164–253.

⁹ *Pamiętnik Teodora Hieronima Obuchowicza*, [in:] *Pamiętniki Filipa, Michała i Teodora Obuchowiczów (1630–1707)*, opr. Henryk LULEWICZ, Andrzej RACHUBA, Warszawa 2003, s. 414; K. BOBIATYŃSKI, *Michał Kazimierz Pac*, s. 297–298; idem, *Wojsko i polityka*, s. 511–512.

¹⁰ K. BOBIATYŃSKI, *Michał Kazimierz Pac*, s. 299. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zachowały się rachunki skarbowe (przedstawione podczas sejmu w Grodnie w 1678/1679 r.), które pozwalają na dokładne odtworzenie składu i liczebności (według stanów komputowych oddziałów) armii litewskiej nie tylko w trakcie kampanii chocimskiej, lecz także na przestrzeni czterech kolejnych kwartałów służby – aż do listopada 1674 r. (zob. LVIA, SA 3444, k. 511–617v).

wileńskiemu zwróciło się przeciw niemu¹¹. Dobrym przykładem jest tu do-tychczasowy sojusznik Paców – marszałek wielki litewski Aleksander Hilary Połubiński, który rozwiązał wówczas swoją chorągiew husarską, ponieważ wbrew jego rozkazom nie została ona z królem na Ukrainie, a wróciła na Litwę z hetmanem wielkim¹². Rezultatem działań Paca było przywrócenie funkcjonującego przed 1667 r. podziału wojska litewskiego na dwie niezależne od siebie dywizje, co w praktyce oznaczało wyjęcie części sił spod kontroli hetmana wielkiego. Sytuacja taka utrzymała się w zasadzie do sejmu koronacyjnego. Podczas jego obrad Jan III nie zdecydował się, mimo nacisków swojego szwagra Radziwiłła, pójść na pełną konfrontację z Pacem, albowiem potrzebował wszystkich wojsk litewskich do prowadzenia kolejnych działań wojennych przeciw Porcie. W istocie podział na dywizje został w 1676 r. podtrzymany, z tym że hetman polny i jego żołnierze mieli podlegać jurysdykcji buławy wielkiej. Unormowanie relacji między hetmanami nastąpiło na mocy porozumienia, które zostało podpisane w dniu 30 III 1676 r.¹³

Następstwem rozłamu w armii litewskiej na przełomie lat 1674 i 1675 oraz działalności podkanclerzego Radziwiłła, której celem było pozbawienie władzy nad wojskiem starszego kolegi, było powstanie różnych projektów komputów, które historycy z reguły przyjmowali za faktycznie funkcjonujący podział wojska. Tak jest choćby z komputem lewego skrzydła, który Janusz Woliński datował na przełom lat 1674 i 1675. Wydaje się jednak, że jest to raczej tylko projekt tej dywizji, pochodzący z końca 1675 albo nawet z początku 1676 r., ponieważ wymieniony w tym dokumencie skład wojska najbardziej przypomina zestawienie z rozliczeń podskarbiego B. P. Sapięhy z 1678/1679 r. za ćwierć liczoną od 15 V 1676 r. Przykładowo, tylko w tym kwartale w spisie oddziałów występują przewidziane w projekcie dywizji lewego skrzydła po dwie chorągwie husarskie i petyhorskie M. K. Radziwiłła¹⁴.

¹¹ K. BOBIATYŃSKI, *Michał Kazimierz Pac*, s. 315–319; idem, *Wojsko i polityka*, s. 512–514; idem, *Stosunki Jana III Sobieskiego z litewską elitą władzy w pierwszym okresie rządów (1674–1676)*, [in:] *Sobieski wokół spisków i konfederacji*, red. Mirosław NAGIELSKI, Biblioteka Epoki Nowożytnej, 2015, nr 2, s. 134–137; idem, *W walce o hegemonię*, s. 274–279.

¹² Ostatnio na temat: A. A. MAJEWSKI, *Aleksander Hilary Połubiński*, s. 432–435; idem, *Chorągiew husarska marszałka wielkiego litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego w latach 1670–1675*, [in:] *Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej*, red. Konrad BOBIATYŃSKI, Przemysław GAWRON, Krzysztof KOSSARZECKI, Dariusz MILEWSKI, Piotr KROLL, Biblioteka Epoki Nowożytnej, 2017, nr 5, s. 405–420.

¹³ Konrad BOBIATYŃSKI, *Spór o prerogatywy buławy wielkiej litewskiej podczas sejmu koronacyjnego Jana III Sobieskiego w 1676 roku*, [in:] *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, red. Dariusz MILEWSKI, Warszawa 2016, s. 155–176.

¹⁴ *Komput lewego skrzydła wojska W. Ks. Lit. in opere zostającego*, s. 223–224; por. AGAD, Nabytki, sygn. 36, k. 380–386: „Rozchód tej sumy wojsku a die 15 maia an. 1676 ad diem 15 augusti ćwierć nową wypłacono”. To, że ten komput pochodzi przynajmniej z końca 1675 r., zauważył już Konrad Bobiatyński (zob. idem, *Nieznaną litewską relacją o bitwie pod Chocimiem*, s. 558,

Jeszcze większy problem historycy mieli z innym komputem, w którym wojsko litewskie zostało podzielone na dwa skrzydła. Janusz Woliński datował ten wykaz na 1675 r. Należy jednak zaznaczyć, że podany w nim skład jednostek w ogóle nie zgadza się z rachunkami podskarbińskimi za kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r. Można podejrzewać, że wykaz ten może być niezrealizowanym projektem podziału wojska litewskiego (choć niecałego) na dywizje, pochodzącym prawdopodobnie z początku 1684 r. – z czasu, gdy podcazasz litewski Jan Karol Dolski został oskarżony o chęć wyrwania części jednostek spod komendy wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego Kazimierza Jana Sapięhy, co ostatecznie się nie powiodło. W każdym razie tej edycji J. Wolińskiego z pewnością nie możemy odnosić do roku 1675¹⁵.

Wydaje się, że najwięcej cennych informacji na temat rzeczywistego składu obu dywizji armii litewskiej zawiera niedatowany dokument, znajdujący się obecnie w zbiorach Archiwum Sanguszków na Wawelu¹⁶. Możemy sądzić, że przedstawia on sytuację z pierwszej połowy 1675 r. (być może nawet pierwszego kwartału tego roku), gdyż wśród jednostek prawego skrzydła wymieniona została m.in. chorągiew husarska A.H. Połubińskiego, którą – jak pamiętamy – zwinięto z rozkazu patrona kilka miesięcy po tym, jak razem z hetmanem wielkim pod koniec 1674 r. wycofała się z Ukrainy¹⁷. Zgodnie z tym zestawieniem armia litewska miała liczyć 10 190 koni i porcji:

- 5 rot husarskich, 660 koni;
- 20 rot petyhorskich, 2520 koni;
- 2 kornety rajtarskie, 200 koni;
- 2 roty kozackie, 240 koni;
- 9 rot tatarskich, 1130 koni;

przyp. 41). Damian Orłowski w swojej monografii (*Chocim 1673*, Warszawa 2007, s. 168–171) przyjął stan dywizji lewego skrzydła, zaczerpnięty z edycji Janusza Wolińskiego, jako siły, które pozostały z królem na Ukrainie na przełomie lat 1674 i 1675.

¹⁵ K. BOBIATYŃSKI, *Stosunki Jana III Sobieskiego*, s. 136. Niemal wszystkie jednostki wymienione w tym wykazie odnajdziemy w akcie dystrybuty hiberny z marca 1684 r., dlatego też należy wnioskować, że dokument ten powstał właśnie na początku 1684 r.; *Komput wojsk W.Ks.L., ad opus belli [1675]*, s. 231–232; por. *Komput wojska JKM Wielkiego Księstwa Litewskiego nowego zaciągu do rozdania hiberny w roku 1684 dnia 24 miesiąca marca*, [in:] Jan Władysław POCZOBUT ODLANICKI, *Pamiętnik (1640–1684)*, opr. Andrzej RACHUBA, Warszawa 1987, s. 349–353; AGAD, Nabytki, sygn. 36, k. 387v–394v: „temuż wojsku za ćwierć pierwszą borgową a die 15 augusti ad diem 15 9bris 1675 wypłacono”. To, że komput ten dotyczy lat osiemdziesiątych, zauważono już w białoruskiej wersji artykułu o petyhorcach (Z. HUNDERT, *Nyekal’ki zawvah*, s. 67, przyp. 42). Wcześniej, według omawianej edycji, błędnie przyjęto liczbę trzech litewskich chorągwi husarskich, które miały wesprzeć husarię koronną w bitwie pod Lwowem/Lesienicami 24 VIII 1675 r., zob. Z. HUNDERT, *Husaria koronna*, s. 384–385.

¹⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Archiwum Sanguszków ze Sławuty (dalej cyt. ASS), sygn. 190, s. 115–117.

¹⁷ A. A. MAJEWSKI, *Chorągiew husarska*, s. 416–418.

- 9 jednostek dragonii, 1080 koni;
- 4 regimenty piechoty niemieckiej, 4 odrębne skwadrony i 15 frejkompanii, 3660 porcji;
- 7 rot piechoty węgierskiej, 700 porcji¹⁸.

W dokumencie tym do dywizji prawego skrzydła przypisano jednostki liczące 4110 koni i porcji, natomiast do lewego – 3960 koni i porcji. Adnotacji takiej brakuje jedynie przy frejkompaniach piechoty niemieckiej oraz rotach piechoty węgierskiej – w sumie liczących 2120 porcji. Jak więc widać, liczebność obu dywizji musiała być bardzo zbliżona, z niewielką jedynie przewagą oddziałów hetmana wielkiego.

Kolejne decyzje dotyczące liczebności armii litewskiej na potrzeby wojenne przyniósł sejm koronacyjny Jana III, obradujący w dniach 4 II–4 IV 1676 r. Zgodnie z tym, co zanotowano w skrypcie do archiwum: „[...] W.Ks.Lit., lubo przez potęgę nieprzyjacielską mające *funditus* zrujnowane fortuny, *concurrento* jednak do ratowania wspólnej ojczyzny deklarowało wojska zaciągowego 10 tys., na dwie ćwierci roku, a 15 *maii* ćwierć rachując, *pro subsidio* na te kampaniją następującą podatki uchwaliło, tedy to wojsko za ordynansami naszymi do wielm. hetmana w. W.Ks.Lit. wydanymi iść na wspólnego nieprzyjaciela i onego wojować powinno będzie.

A *in quantum* by z tym nieprzyjacielem pokój stanął w pierwszej lubo w drugiej ćwierci, tedy *autoritate* sejmu terażniejszego *in praesenti scripto* wyrażonego, wielm. hetmani W.Ks.Lit. wojsko w obozie u koła zwinąć będą powinni, jakoby państwu Koron. i W.Ks.Lit. przechodami nie były ciężkie [...]”¹⁹.

Wojsko litewskie miało mieć zatem zakontraktowaną służbę na dwa kwartały 1676 r. Natomiast gdyby wcześniej doszło do podpisania traktów kończących wojnę, hetmani litewscy zobowiązani zostali do rozpuszczenia armii. Zgodnie z rozliczeniami podskarbiego Sapiehy z 1678/1679 r., wojsko, które zaczynało służbę 15 V 1676 r., liczyło 10 300 koni i porcji i składało się z:

- 5 rot husarskich, 660 koni;
- 22 rot petyhorskich, 2670 koni;
- 1 rotę rajtarskiej, 80 koni;
- 2 rot kozackich, 240 koni;
- 10 rot tatarskich, 1090 koni;
- 10 jednostek dragonii, 1180 koni;
- 4 regimentów piechoty niemieckiej, 3 odrębnych skwadronów i 16 frejkompanii, 3620 porcji;

¹⁸ ANK, ASS, sygn. 190, s. 115–117.

¹⁹ *Skrypt ad archivum W.Ks.Lit., b. m. i d. (Kraków 4 IV 1676)*, [in:] *Materiały do dziejów wojny*, SMHW, t. 16: 1970, cz. 1, s. 281.

– 7 rot piechoty węgierskiej, 760 porcji²⁰.

W stosunku do kwartału z 1675 r., który był uwzględniony w rozliczeniach przygotowanych na sejm grodzieński 1678/1679 r., skład wojska uległ nieznanym przekształceniom. W kwartale 15 sierpnia – 15 listopada wojsko litewskie liczyło 10040 koni i porcji i składało się z:

- 4 rot husarskich, 540 koni;
- 20 rot petyhorskich, 2430 koni;
- 1 roty rajtarskiej, 100 koni;
- 2 rot kozackich, 240 koni;
- 9 rot tatarskich, 1130 koni;
- 10 jednostek dragonii, 1200 koni;
- 4 regimentów piechoty niemieckiej, 3 odrębnych skwadronów i 14 frejkompanii, 3620 porcji;
- 7 rot piechoty węgierskiej, 780 porcji²¹.

Widać zatem, że w kolejnej ćwierci 1676 r. wojsko litewskie prezentowało się już znacznie słabiej, ponieważ do rozliczeń podano je w dużo mniejszych stanach jednostkowych i liczebnych. W celu zilustrowania tego stanu możemy wykorzystać jeszcze wykaz armii z warszawskiego Archiwum Radziwiłłów, który również doczekał się edycji autorstwa J. Wolińskiego. Zawiera on dane, które zasadniczo są zgodne z tym, co zapisano w rachunkach B. P. Sapięhy²². Wojsko Wielkiego Księstwa zatem, zgodnie z rozliczeniami za ćwierć sierpniową 1676 r., liczyło zaledwie 5733 koni i porcji i składało się z:

- 4 rot husarskich, 283 koni;
- 21 rot petyhorskich, 1813 koni;
- 1 roty kozackiej, 67 koni;
- 10 rot tatarskich, 908 koni;
- 8 jednostek dragonii, 676 koni;
- 3 regimentów pieszych, 3 odrębnych skwadronów i 12 frejkompanii, 1480 porcji;
- 5 rot piechoty węgierskiej, 506 porcji²³.

W stosunku do ćwierci majowej siły Wielkiego Księstwa w tzw. ćwierci żurawińskiej (tj. okres kampanii żurawińskiej 24 IX–17 X 1676 r.) zostały po-

²⁰ AGAD, Nabytki, sygn. 36, k. 380–386: „Rozchód tej sumy wojsku a die 15 maia an. 1676 ad diem 15 augusti ćwierć nową wypłacono”.

²¹ Ibid., k. 387v–395: „temuż wojsku za ćwierć pierwszą borgową a die 15 augusti ad diem 15 9bris 1675 wypłacono”.

²² *Komput wojska JKM i Rptej W. Ks. Lit., jako in opere zostawało w ćwierci zaczętej od d. 15 augusti, a na dniu 15 novembra kończącej się w r. 1676 w obozie pod Żórawnem, tak i tych chorągwi, które in opere były*, AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (dalej cyt. AR) II, nr 1578, s. 40–43, druk: *Materiały do dziejów wojny*, SMHW, t. 16: 1970, cz. 2, s. 259–262.

²³ AGAD, Nabytki, sygn. 36, k. 395v–404v: „temuż wojsku za ćwierć żurawieńską a die 15 augusti ad diem 15 9bris 1676 wypłacono”.

dane do rozliczeń w liczbie mniejszej o 4567 etatów. Wynikało to z faktu, że jednostki i ludzie, którzy nie wzięli udziału w działaniach zbrojnych pod Żurawnem, albo nie dotarli nawet do miejsca koncentracji pod Lwowem, zostali odsądzeni od wypłaty żołdu. Ponadto dziewięć z 21 chorągwi petyhorskich zostało policzone żołdem kozackim (41 zł), a nie petyhorskim (46 zł), albowiem w trakcie działań wojennych nie dysponowały kopiami²⁴.

W załączonej poniżej edycji źródłowej została przedstawiona liczebność jednostek komputowych armii litewskiej, których służba jest udokumentowana w czterech okresach w latach 1675–1676. Dokument z Archiwum Sanguszków stał się podstawą do odtworzenia stanu wojska w pierwszej połowie 1675 r., a także do przypisania większości jednostek do dywizji prawego albo lewego skrzydła. Rachunki podskarbiego B. Sapiehy pozwoliły natomiast na rekonstrukcję składu i liczebności armii w trzech kwartałach: 15 VIII–15 XI 1675, 15 V–15 VIII 1676 i 15 VIII–15 XI 1676 r.

Tabela. Skład i liczebność jednostek wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego zgodnie z podziałem na dywizje z początku 1675 r. oraz w trzech kwartałach służby lat 1675–1676

CHORĄGWIE HUSARSKIE					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r. ²⁵	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r. ²⁶	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r. ²⁷	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r. ²⁸
1	2	3	4	5	6
1.	Michała Kazimierza Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit., poruczeństwa Krzysztofa Białłozora, marszałka upickiego	150 P	150	150	105
2.	Michała Kazimierza Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit., poruczeństwa Samuela Kmicica, chorążego orszańskiego, od 1676 r. strażnika w. lit.	150 L	150	150	105

²⁴ Ibid.; *Komput wojska JKM i Rptej W. Ks. Lit.*, AGAD, AR II, nr 1578, s. 40–43, druk: *Materiały do dziejów wojny*, SMHW, t. 16: 1970, cz. 2, s. 259–262; Z. HUNDERT, *Kilka uwag*, s. 145.

²⁵ Dane na podstawie: ANK, ASS, sygn. 190, s. 115–117. P – prawe skrzydło, L – lewe skrzydło.

²⁶ AGAD, Nabytki, sygn. 36, k. 380–386.

²⁷ Ibid., k. 387v–395.

²⁸ Ibid., k. 395v–404v. Wśród danych liczbowych dotyczących chorągwi petyhorskich w tym kwartale zostały podkreślone te, które odnosiły się do jednostek bez kopii i rozliczanych przez to żołdem kozackim.

1	2	3	4	5	6
3.	Druga hetmana pol. lit. poruczeństwa Kazimierza Przyjałgowskiego, chorążego derpskiego	—	—	120	—
4.	Marcjana Ogińskiego, wojewody trockiego	120 L	120	120	70
5.	Aleksandra Hilarego Połubińskiego, marszałka w. lit., poruczeństwa chorążego smoleńskiego Aleksandra Rejnolda Połubińskiego	120 P	—	—	—
6.	Krzysztofa Zygmunta Paca, kanclerza w. lit.	120 P	120	120	103
CHORĄGWIE PETYHORSKIE					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit., poruczeństwa Piotra Paca, chorążego brasławskiego	150 P	120	120	95
2.	Druga hetmana w. lit., poruczeństwa Jana Kazimierza Wołowicza, starosty fejdańskiego	150 P	120	120	94
3.	Trzecia hetmana w. lit., poruczeństwa Jana Stetkiewicza	—	—	120	96
4.	Michała K. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit., poruczeństwa Michała Karola Haraburdy, wojskiego słonimskiego	150 L	150	150	108
5.	Druga hetmana pol. lit.	—	—	120	—
6.	Marcjana Ogińskiego, wojewody trockiego	120 L	120	120	76
7.	Kazimierza Jana Sapiehy, wojewody połockiego	120 L	120	120	77
8.	Jana Jacka Ogińskiego, wojewody mściławskiego	—	120	120	103
9.	Aleksandra Hilarego Połubińskiego, marszałka w. lit.	150 P	120	120	<u>100</u>

1	2	3	4	5	6
10.	Benedykta Pawła Sapiehy, podskarbiego nadwornego, potem wielkiego lit. ²⁹	120 L	120	120	106
11.	Michała Antoniego Krysztyna Kirszenszteina, pisarza pol. lit.	120 P	120	120	<u>49</u>
12.	Franciszka Stefana Sapiehy, koniuszego lit.	120 L	120	120	<u>85</u>
13.	Jana Karola Dolskiego, krajczego, a od 1676 r. podczaszego lit.	120 L	120	120	101
14.	Bonifacego T. Paca, strażnika, a od 1676 r. oboźnego lit. ³⁰	—	120	120	<u>92</u>
15.	Krzysztofa Potockiego, podczaszego lit.	120 L	—	—	—
16.	Józefa Bogusława Słuszki, łowczego, a od 1676 r. chorążego w. lit. ³¹	120 L	120	120	<u>99</u>
17.	Michała Leona Druckiego Sokolińskiego, pisarza w. lit.	120 P	—	—	—
18.	Władysława Tyszkiewicza, starosty pieniańskiego, a od 1676 r. krajczego lit.	120 P	120	120	<u>43</u>
19.	Stanisława Lipnickiego, starosty sejweńskiego	120 L	120	120	74
20.	Jerzego Karola Chodkiewicza, starosty błudnieńskiego	120 P	120	120	<u>66</u>
21.	Stanisława Sapiehy, starosty trabskiego	120 L	120	120	<u>79</u>
22.	Krzysztofa Zbigniewa Vorbek-Lettowa, sędziego ziemskiego starodubowskiego, strażnika „polowego” (wojskowego) ³²	120 P	120	120	<u>104</u>
23.	Hieronima Lackiego, starosty mereckiego	120 P	120	120	77
24.	Michała Kocięła, starosty skirstymońskiego (na początku 1675 r. występuje pod imieniem jego ojca, podkomorzego oszmiańskiego Hieronima S. Kocięła)	120 P	120	120	89 ³³

²⁹ W edycji J. Wolińskiego – podskarbiego wielkiego litewskiego Hieronima Kirszensteina (*Materiały do dziejów wojny*, SMHW, t. 16: 1970, cz. 2, s. 260).

³⁰ W edycji J. Wolińskiego – oboźnego litewskiego Albrychta Ciechanowieckiego (*ibid.*).

³¹ W edycji J. Wolińskiego – Zygmunta Adama Słuszki (*ibid.*).

³² W edycji J. Wolińskiego – strażnika litewskiego Samuela Kmicica (*ibid.*).

³³ W edycji J. Wolińskiego – koni 86 (*ibid.*).

RAJTARIA					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit.	100 P	100	—	—
2.	Michała K. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit.	100 L	100	80	—
CHORĄGWIE KOZACKIE					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Stefana Wojciecha Czarniawskiego, starosty marienhauskiego	120 P	120	120	67
2.	Samuela Grocholskiego	120 L	120	120	—
CHORĄGWIE Tatarskie					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit.	200 P	200	150	139
2.	Michała K. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit.	120 L	120	120	104
3.	Aleksandra H. Połubińskiego, marszałka w. lit.	120 P	120	120	64
4.	Michała A. Kryszipina Kirszenszteina, pisarza pol. lit.	120 P	120	100	89
5.	Bonifacego T. Paca, strażnika, a od 1676 r. oboźnego lit.	—	100	100	95
6.	Antoniego Pawła Pierzchowskiego podstolego chełmskiego, a od sierpnia 1675 r. Krzysztofa Białłozora, marszałka upickiego ³⁴	100 L	100	100	93

³⁴ Zob. manifestację Stefana Podolewskiego porucznika chorągwi za rotmistrzostwa A. P. Pierzchowskiego, opisującą okoliczności przejścia tej jednostki latem 1675 r. przez stronników hetmana wielkiego (LVIA, SA 4691, k. 247–250), jak również dokument poświadczający konflikt Pierzchowskiego z towarzystwem chorągiewnym (Нацьянальны Гістарычны Архіў Беларусі, Мінск, ф. 1705, оп. 1, nr 19, s. 2611–2614).

1	2	3	4	5	6
7.	Krzysztofa Z. Vorbek-Lettowa, sędziego ziemskiego starodubowskiego, strażnika „polowego”	150 P	150	120	97
8.	Floriana Szlagiera	120 L	120	100	74
9.	Eliasz Niekraszewicza skarbnika brzeskiego	100 L	100	100	83
10.	Aleksandra (?) Murzy Szczuckiego	100 L	—	—	—
DRAGONIA					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit.	200 P	200	200	200
2.	Michała K. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit.	200 L	200	200	76
3.	Kazimierza J. Sapięhy, wojewody połockiego	80 L	100	100	—
4.	Jana J. Ogińskiego, wojewody mścisławskiego	—	100	80	47
5.	Krzysztofa Z. Paca, kanclerza wielkiego lit.	80 P	80	80	—
6.	Benedykta P. Sapięhy, podskarbiego nadwornego, potem wielkiego lit.	80 L	100	100	100 ³⁵
7.	Jana K. Dolskiego, krajczego, a od 1676 r. podczaszego lit.	80 L	80	80	66
8.	Krzysztofa Potockiego, podczaszego lit.	100 L	—	—	—
9.	Macieja Kazimierza Gosiewskiego, generała artylerii lit.	160 (z adnotacją „przy armacie”)	160	160	82
10.	Krzysztofa Z. Vorbek-Lettowa, sędziego ziemskiego starodubowskiego, strażnika „polowego”	100 P	100	100	36
11.	Jana Kazimierza Paca, kapitana JKM	—	100	100	69

³⁵ W edycji J. Wolińskiego – koni 80 (*Materiały do dziejów wojny*, SMHW, t. 16: 1970, cz. 2, s. 261).

REGIMETY, SKWADRONY I FREJKOMPANIE PIECHOTY NIEMIECKIEJ					
Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit.	600 P	600	600	359
2.	Michała K. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit.	400 L	600	600	—
3.	Marcjana Ogińskiego, wojewody trockiego	320 L	320	320	136
4.	Aleksandra H. Połubińskiego, marszałka w. lit.	320 P	320	320	248
5.	Krzysztofa Z. Paca, kanclerza w. lit.	160 P	160	160	89
6.	Michała A. Kryszpina Kirszenszteina, pisarza pol. lit.	160 P	160	160	26
7.	Kazimierza Kłokockiego, stolnika płockiego ³⁶	240 L	240	200	113
8.	Jana J. Ogińskiego, wojewody mścisławskiego	—	—	80	—
9.	Stanisława Kazimierza Radziwiłła, stolnika lit.	200 L	—	—	—
10.	Jana K. Dolskiego, krajczego, a od 1676 r. podczaszego lit.	80	80	80	37
11.	Franciszka S. Sapiehy, koniuszego lit.	80	80	80	18
12.	Bonifacego T. Paca, strażnika, a od 1676 r. oboźnego lit.	80	80	80	67
13.	Józefa B. Słuszki, łowczego, a od 1676 r. chorążego w. lit.	80	80	80	52
14.	Michała Leona Druckiego Sokolińskiego, pisarza w. lit.	80	80	80	41
15.	Władysława Tyszkiewiczza, starosty pieniańskiego, a od 1676 r. krajczego lit.	80	80	80	4
16.	Samuela Kmicica, chorążego orszańskiego, od 1676 r. strażnika w. lit.	—	—	80	—

³⁶ W edycji J. Wolińskiego – stolnika płockiego Władysława Łosia (ibid.).

1	2	3	4	5	6
17.	Piotra Rudominy Dusiackiego, starosty starodubowskiego	80 z adnotacją „w Wilnie”	80	60	60
18.	Krzysztofa Białłozora, marszałka ³⁷ upickiego	120	120	100	65 ³⁸
19.	Stanisława Lipnickiego, starosty sejweńskiego	80	80	80	52
20.	Jerzego K. Chodkiewicza, starosty błudnieńskiego	80	80	80	35
21.	Stanisława Sapiehy, starosty trabskiego	80	80	80	18
22.	Jana Andrzeja Platera, starosty dyneburskiego	100 „z adnotacją w Dyneburgu”	100	60	60
23.	Leonarda Gabriela Pocięja, sędziego ziemskiego brzeskiego	80	80	80	—
24.	Konstantego Jana Szujskiego, pisarza ziemskiego brzeskiego	80	80	80	—
25.	Gedeona Aleksandra Chaleckiego, starosty nowosielskiego	80	—	—	—

PIECHOTA WĘGIERSKA

Lp.	JEDNOSTKA	I połowa 1675 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1675 r.	Kwartał 15 V–15 VIII 1676 r.	Kwartał 15 VIII–15 XI 1676 r.
1	2	3	4	5	6
1.	Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit.	200	200	200	200
2.	Michała K. Radziwiłła, podkanclerzego i hetmana pol. lit.	100	100	100	—
3.	Chorągiew janczarska (semeńska) hetmana pol. lit.	—	100	80	—
4.	Marcjana A. Ogińskiego, wojewody trockiego	100	100	100	90
5.	Kazimierza J. Sapiehy, wojewody połockiego	100	100	100	53

³⁷ W rozliczeniach za ćwierć sierpniową 1675 i 1676 r. oddział widnieje jako starosty upickiego (urząd uzyskany przez Białłozora w 1678 r.).

³⁸ W edycji J. Wolińskiego – porcji 68 (*Materiały do dziejów wojny*, SMHW, t. 16: 1970, cz. 2, s. 262).

1	2	3	4	5	6
6.	Aleksandra H. Połubińskiego, marszałka w. lit.	100	100	100	88
7.	Chorągiew Kozaków zaporoskich Michała K. Paca, woj. wileńskiego, hetmana w. lit.	100	—	80	70
8.	Chorągiew Kozaków zaporoskich marszałka w. lit. Aleksandra H. Połubińskiego	—	80	80	75

Nadesłany 22 XI 2017

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych 13 III 2018

Zaakceptowany 25 III 2018

Dr hab. Konrad Bobiatyński
Instytut Historyczny
Uniwersytet Warszawski
e-mail: k_bob@wp.pl
ORCID ID: 0000-0002-9832-3048

Dr Zbigniew Hundert
Instytut Nauk Historycznych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
e-mail: zb.hundert@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5088-2465

TNT

THE COMPOSITION OF THE ARMY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
DURING THE WAR WITH TURKEY (1675–1676)
IN THE LIGHT OF THE FINANCIAL AND MILITARY FILES

Summary

Key words: the Polish-Turkish war 1672–1676, the Lithuanian army, the Old Polish army

The aim of this source edition is to reconstruct thoroughly the composition of the Lithuanian army in the years 1675–1676 during the next stage of the war between the Polish-Lithuanian Commonwealth with Turkey (1672–1676), in which the Grand Duchy of Lithuania took an active part. The source basis used to reconstruct the composition of the army during three quarters of the service in the years 1675–1676 were the accounts of the Grand Sub-Treasurer of Lithuania Benedykt Paweł Sapieha, which were prepared for the Grodno Sejm of 1678–1679. They include the expenditure of the

treasury on individual units of the Lithuanian army in the quarters from 15 August to 15 November 1675 and two quarters of 1676 – in total from 15 May to 15 November 1676. In order to present the composition of the army in the first half of 1675 the authors used the list of the Lithuanian military units found in the Sanguszko Archive in Cracow.

DIE ZUSAMMENSETZUNG DER ARMEE DES GROSSFÜRSTENTUMS LITAUEN
ZUR ZEIT DES TÜRKENKRIEGS 1675/76
IM LICHT VON FINANZ- UND MILITÄRAKTEN

Zusammenfassung

Schlüsselwörter: polnisch-türkischer Krieg 1672–1676, litauisches Heer, alt-polnisches Heerwesen

Ziel der vorliegenden Quellenedition ist eine genaue Rekonstruktion der Zusammensetzung der litauischen Armee in den Jahren 1675–1676, in einer bestimmten Phase des Kriegs der Adelsrepublik gegen das Osmanische Reich (1672–1676), an dem sich das Großfürstentum Litauen aktiv beteiligte. Als Quellengrundlage für eine Rekonstruktion der Zusammensetzung des Heers während dreier Dienstquartale in den Jahren 1675/76 dienten Abrechnungen des litauischen Großkammerers Benedykt Paweł Sapieha, die für den Sejm in Grodno von 1678/79 vorbereitet wurden. Sie enthielten die Ausgaben des Staatsschatzes für die einzelnen Einheiten der litauischen Armee im Quartal vom 15. August bis zum 15. November 1675 sowie für die zwei Quartale zwischen dem 15. Mai und dem 15. November 1676. Dagegen benutzten die Autoren für die Feststellung der Zusammensetzung der Armee in der ersten Hälfte des Jahres 1675 eine Aufstellung der litauischen Einheiten, die sich im Archiv der Familie Sanguszko in Krakau befindet.

BIBLIOGRAFIA

- Bobiatyński, Konrad. *Michał Kazimierz Pac. Wojewoda wileński, hetman wielki litewski*. Warszawa: Neriton, 2008.
- Bobiatyński, Konrad. "Michał Kazimierz Radziwiłł jako hetman polny litewski (1668–1680)." In *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, edited by Mirosław Nagielski, Karol Żojdź, 229–241. Warszawa: DiG, 2017.
- Bobiatyński, Konrad. "Nieznana litewska relacja o bitwie pod Chocimiem w 1673 roku." *Przegląd Historyczny* 106/3 (2015): 551–563.
- Bobiatyński, Konrad. "Spór o prerogatywy buławy wielkiej litewskiej podczas sejmiku koronacyjnego Jana III Sobieskiego w 1676 roku." In *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, edited by Dariusz Milewski, 155–176. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2016.

- Bobiatyński, Konrad. "Stosunki Jana III Sobieskiego z litewską elitą władzy w pierwszym okresie rządów (1674–1676)." In *Sobieski wokół spisków i konfederacji*, edited by Mirosław Nagielski. *Biblioteka Epoki Nowożytnej* 2 (2015): 129–143.
- Bobiatyński, Konrad. "Voyska i palityka – nyekał'ki zawvah pra wdzyel voyska Vyali-kaha Knyastva Litowskaha w kampaniyakh suprats' turkaw i tataraw u 70-kh hh. XVII st." *Arche* 6 (2012): 387–402.
- Bobiatyński, Konrad. "W drodze pod Chocim. Litewskie przygotowania do wojny przeciwko Turkom w 1673 roku." In *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, edited by Mirosław Nagielski, Sławomir Górczyński, 27–47. Warszawa: DiG, 2014.
- Bobiatyński, Konrad. *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*. Warszawa: Neriton, 2016.
- Bobiatyński, Konrad. "Wojsko i polityka – kilka uwag o udziale armii litewskiej w kampaniach przeciwko Turkom i Tatarom w latach 70. XVII w." In *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, edited by Tomasz Ciesielski, Anna Filipczak-Kocur, 503–519. Warszawa–Opole: DiG, 2008.
- Codello, Aleksander. "Litwa wobec wojny z Turcją 1672–1676." *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 13/1 (1970): 136–159.
- Filipczak-Kocur, Anna. "Od Chocimia do Żórawna (Żurawna). Finansowy udział Wielkiego Księstwa Litewskiego w kampaniach wojennych 1673–1676." In *Studia Historyczno-Wojskowe*, vol. 3, edited by Tomasz Ciesielski, 130–137. Zabrze: Inforteditions, 2009.
- Filipczak-Kocur, Anna. "The financial contribution of the Grand Duchy of Lithuania to the war campaigns in the years 1673–1676." In *Prablyemy intehratsyi i inkarparyatsyi w razvitssti Tsentalal'nay i Uskhodnyay Yewropy w pyeryyaad rannyyaha Novaha chasu*, edited by Stsyapan Sokal, Andrey Yanushkevich, 358–366. Minsk: BIP – Instytut pravaznaŭstva. Polski Instytut u Minsku, 2010.
- Hundert, Zbigniew. *Husaria koronna w wojnie polsko-tureckiej 1672–1676*. Oświęcim: Napoleon V, 2014, ed. 2.
- Hundert, Zbigniew. "Kilka uwag na temat chorągwi petyhorskich w wojskach Rzeczypospolitej w latach 1673–1683." In *Homo Militans*, vol. 2: *W panczeru przez wieki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, edited by Marcin Baranowski, Andrzej Gładysz, Andrzej Niewiński, 136–149. Oświęcim: Napoleon V, 2014.
- Hundert, Zbigniew. *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*. Oświęcim: Napoleon V, 2014.
- Hundert, Zbigniew. "Nyekał'ki zawvah nakont pyatsihorskikh kharuhvaw uvoyskakh Rechy Paspalıtay u 1673–1683 hh." *Arche* 12 (2015): 55–73.
- Majewski, Andrzej Adam. *Aleksander Hilary Połubiński (1626–1679). Marszałek wielki litewski*. Warszawa: Neriton, 2017.
- Majewski, Andrzej Adam. "Chorągiew husarska marszałka wielkiego litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego w latach 1670–1675." In *Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej*, edited by Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Dariusz Milewski, Piotr Kroll. *Biblioteka Epoki Nowożytnej*, 5 (2017): 405–420.

- Malejka, Arkadiusz. "Zdobycie Pawołoczy (1675 r.) – epizod z wojny polsko-tureckiej." In *Traktaty karłowickie 1699 roku i ich następstwa*, edited by Ilona Czamańska, Witold Szulc. *Balkanica Posnaniensia. Acta et Studia* 13 (2003): 85–93.
- "Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672–1676." edited by Janusz Woliński. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 15/2 (1969): 209–234 and 16/1–2 (1970): 233–262.
- Orłowski, Damian. *Chocim 1673*. Warszawa: Bellona, 2007.
- "Pamiętnik Teodora Hieronima Obuchowicza." In *Pamiętniki Filipa, Michała i Teodora Obuchowiczów (1630–1707)*, edited by Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, 410–422. Warszawa: DiG, 2003.
- Poczobut Odlanicki, Jan Władysław. *Pamiętnik (1640–1684)*, edited by Andrzej Rachuba. Warszawa: Czytelnik, 1987.
- Sawicki, Mariusz. "Chorągwie radziwiłłowskie w II połowie XVII wieku w świetle ksiąg litewskich komisji skarbowo-wojskowych." In *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, edited by Mirosław Nagielski, Karol Żojdź, 243–256. Warszawa: DIG, 2017.
- Sawicki, Mariusz. "Chorągwie sapieżyńskie w II połowie XVII wieku w świetle ksiąg litewskich komisji skarbowo-wojskowych." In *Vyalikaye Knyastva Litovskaye: polityka, ekanomika, kul'tura: zbornik navukovykh artykulav u dzvyukh chastkakh*, vol. 1, edited by Uladzimir Husakow, 409–418. Minsk: Belaruskaya navuka, 2017.
- "Sobieszciana z 1675 r.," edited by Janusz Woliński. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 5/2 (1932): 223–242.
- Wagner, Marek. *Wojna polsko-turecka 1672–1676*. vol. 1–2. Zabrze: Inforteditons, 2009.
- Wierzbicki, Leszek Andrzej. *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*. Lublin: Marie Curie-Skłodowska University Press, 2005.